

Utjecaj razvijenosti i socijalnog statusa na stope fertiliteta.

Lazić, Nadja

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:300199>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2023-06-06**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Sveučilišni preddiplomski studij: Sociologija i engleski jezik i književnost

Nadja Lazić

Utjecaj razvijenosti i socijalnog statusa na stope fertiliteta

Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Željko Pavić

Osijek, 2020.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Katedra za sociologiju

Sveučilišni preddiplomski studij: Sociologija i engleski jezik i književnost

Nadja Lazić

Utjecaj razvijenosti i socijalnog statusa na stope fertiliteta

Završni rad

Znanstveno područje: društvene znanosti, znanstveno polje: sociologija, znanstvena grana:
posebne sociologije

Mentor: izv. prof. dr. sc. Željko Pavić

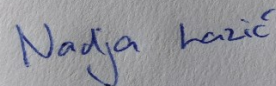
Osijek, 2020.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila o te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni. Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 6. srpnja 2020. godine

Nadja Lazić, 0122226062 _____

A rectangular stamp containing a handwritten signature in blue ink that reads "Nadja Lazić".

Sažetak

Fertilitet je važan pokazatelj demografske slike pojedinoga društva. Totalna stopa fertiliteta (TFR) jest najčešće korištena mjera, ona prikazuje koliko će žena prosječno imati djece u svojim reproduktivnim godinama. Države se razlikuju po razvijenosti, ali i po stopi fertiliteta. Kada su u pitanju zemlje u razvoju, totalna stopa fertiliteta posebice je visoka u zemljama subsaharske Afrike te se pokušava smanjiti raznim obiteljskim politikama. U državama članicama OECD-a, tj. razvijenim zemljama, TFR je prilično stabilan te nizak. Sukladno tome, takve zemlje često pripadaju nisko-natalitetnim zemljama, među kojima je i Republika Hrvatska. Socioekonomski status (SES) određuje život pojedinca. Varijable SES-a poput obrazovanja, zaposlenosti i prihoda često se koriste u analizama trendova fertiliteta. Prema istraživanjima u razvijenim područjima, varijable SES u prošlom su stoljeću igrale značajniju ulogu nego danas. U današnje vrijeme u državama članica OECD-a žene s tercijskim obrazovanjem u većoj brojci postaju majke u usporedbi s prethodnim desetljećima. Sve varijable korelirane su s fertilitetom u smislu da dovode do odgode rađanja prvog djeteta. U zemljama u razvoju obrazovanje igra enormnu ulogu te utječe na smanjivanje totalne stope fertiliteta. Republika Hrvatska, kao nisko-natalitetna zemlja ima totalnu stopu fertiliteta od 1,5, a ona se razlikuje od županije do županije. Isto tako, u RH žene koje su pohađale visoko obrazovanje češće postaju majke u usporedbi s prethodnim desetljećima.

Ključne riječi: fertilitet, socioekonomski status, razvoj, obrazovanje, demografija

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Trendovi fertiliteta u razvijenim i nerazvijenim državama	2
2.1. Trendovi fertiliteta u razvijenim državama	2
2.2 Trendovi fertiliteta u nerazvijenim zemljama	3
3. Utjecaj socijalnog statusa na fertilitet.....	5
3.1 Utjecaj obrazovanja na fertilitet	6
3.2. Utjecaj zaposlenosti na fertilitet	9
4. O fertilitetu u Republici Hrvatskoj	13
5. Zaključak	15
6. Literatura	17

1. Uvod

Fertilitet, prema rječničkoj definiciji, odnosi se na plodnost žena, ali i na broj živorođene djece na tisuću žena dobno sposobnih za rađanje (Anić, Goldstein, 2007: 425). Fertilitet je zanimljiv čimbenik za promatrati, barem kada je riječ o društvenim znanostima, jer prikazuje demografsku sliku pojedine zajednice, odnosno društva. Roser (2017) tvrdi da se metoda koja se najčešće koristi za mjerenje fertiliteta naziva totalna stopa fertiliteta, skraćeno TFR, a pojednostavljeno „stopa fertiliteta“, koja mjeri prosječan broj djece kod žena. Čipin (2018a) definira TFR kao prosječni broj djece koju će žena roditi ukoliko preživi svoje reproduktivne godine, a statistički gledano to je razdoblje od ženine 15 do 49 godine života. Nadalje, trend fertiliteta promjenjiv je kroz povijesne epohe zbog različitih društvenih promjena koje su tijekom stoljeća i desetljeća promijenile zajednice. *World Fertility Report* (2014:viii) utvrđuje da se fertilitet znatno smanjio od 1994. godine, nakon Međunarodne konferencije o populaciji i razvoju. Prema ovim podacima, oko 60 država ima visoku razinu fertiliteta, a u oko 70 zemalja razina je fertiliteta niska. Roser (2017) iz statističkih podataka zaključuje da je prosječna stopa plodnosti niža od 2,5 djece po ženi, što upućuje na to da se u posljednjih pet desetljeća stopa fertiliteta prepolovila. Predmetom istraživanja često bivaju varijable poput razvijenosti zemlje te socijalni status. Za potrebe ovoga rada važno je definirati socijalni status, to jest socioekonomski status (SES), pomoću kojega se analizira stopa fertiliteta. Prema Bollenu, Glanvillu i Stecklovu (2001: 157) socioekonomski status prikazuje položaj pojedinca, obitelji te drugih agregata kroz jednu ili više dimenzija stratifikacije. Dimenzije uključuju prihod, obrazovanje te prestiž, ali i druge segmente društva koje ljudi kao članovi pojedinoga društva smatraju važnim. Haralambos i Holborn (2002: 6) konstatiraju da je status kulturno definiran, bez obzira što se poneki temelje na biološkim faktorima, poput spola i rase. To dokazuje da se njegova važnost, ali i shvaćanje normi i vrijednosti socijalnog statusa i rodnih uloga razlikuje od društva do društva, zbog kulture, politike, ali i ekonomije. Nadalje, razlike među stopama fertiliteta vidljive su kroz različite države svijeta, pa će se razlike u stopama fertiliteta prikazati kroz prizmu razvijenosti. Prema tome, važno je napraviti distinkciju između razvijenih i nerazvijenih zemalja. UN-ov *World Economic Situation and Prospects* (2019) klasificira razinu razvijenost pojedine države temeljem na BND-u, odnosno bruto nacionalnom dohotku po glavi stanovnika. S druge strane, jedan od faktora kojim se mjeri razvijenost jest indeks ljudskog razvoja, to jest HDI. Leko i Požega (2017: 3) utvrđuju da se kroz indeks ljudskog razvoja mjeri društveni razvoj kroz pokazatelje kao što su obrazovanje, prihod te očekivani životni vijek pojedinca u društvu. Samim time, cilj je uvidjeti postoji li

razlika u stopama fertiliteta između razvijene države kao što je primjerice Luksemburg te nerazvijene afričke države poput Kenije. Rad će prikazati trendove fertiliteta danas u svijetu te ukazati na distinkciju u stopama fertiliteta među razvijenim i nerazvijenim zemljama svijeta, ako one uopće postoje. Također, pokazat će utjecaj varijable socijalnog statusa, tj. socioekonomskog statusa, na fertilitet. Nadalje, protumačit će se utječe li kulturno determinirani status i njegove značajke poput obrazovanja i prihoda žene na stopu fertiliteta u suvremenim društvima.

2. Trendovi fertiliteta u razvijenim i nerazvijenim državama

2.1. Trendovi fertiliteta u razvijenim državama

Roser (2017) tvrdi da je smanjenje stope fertiliteta jedna od najvećih društvenih promjena koja je ikada zahvatila ljudski rod. Prema tome, TFR se smanjio u svim područjima svijeta, no u mnogim zemljama, ponajviše u zemljama u razvoju i uspoređujući ih s europskim zemljama, on je i dalje visok. Stoga je evidentno da je fenomen stope fertiliteta bitan faktor društva te da on oscilira kroz povijesne epohe, ali i od države do države. Trendovi kao takvi su promjenjivi zbog razvitka pojedine države, njene obiteljske politike, ekonomije, zdravstva, zakona, ali i kulture, normi i vrijednosti.

Govoreći o trendovima fertiliteta u razvijenim državama, prema Nargundu (2009:191), stopa fertiliteta obično je niža zbog dostupne kontracepcije, životnih stilova povezanih s bogatstvom te djece koja često postaju „ekonomski trošak“ zbog njihova obrazovanja, stanovanje te drugih troškova. Upravo ova teza odgovora podacima totalne stope fertiliteta u Europi. Pallikadavath, Rajan, Wilson (2017: s1) iznose podatke da je Europa između 2010. i 2015. godine imala globalno gledajući najmanju stopu totalnog fertiliteta od 1,6. Stoga zemlje s većom stopom GDP-a i HDI-ja u stvarnosti imaju manju stopu fertiliteta od nerazvijenih država. S druge strane, prema *World Fertility Reportu* (2014: 3), niža razina fertiliteta, odnosno plodnosti, definirana kao dvoje djece po ženi postaje norma za razne zemlje svijeta te prestaje biti isključivo europski fenomen. Na primjer, zemlje u dijelovima Azije, Kariba te Latinske Amerike imaju stopu fertiliteta 2,1 djece po ženi. Prema podacima Svjetske banke vidljivo je da razvijene države poput Sjedinjenih Američkih Država, Ujedinjenog Kraljevstva te Islanda imaju ukupnu stopu fertiliteta od 1,7 djece po ženi, a Japan, koji je također izuzetno razvijena zemlja ima TFR koja iznosi 1,4. Također, smatra se da danas razvijene zemlje teže k povećavanju TFR-a. Zbog starenja stanovništva te male stope nataliteta, u razvijenim zemljama,

posebice Europe, dolazi do trenda njegova povećavanja. Luci-Greulich i Thevenon (2013) nakon istraživanja plodnosti u državama članicama OECD-a (Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj) te empirijskog testiranja utjecaja različitih obiteljskih politika na plodnost, potvrđuju da svaki instrument obiteljske politike ima u prosjeku pozitivan učinak. Slijedom toga, iako se čini kontradiktornim u odnosu na prethodni podatak, čini se da razvijene države ustraju na povećanju TFR-a putem raznih obiteljskih politika. Između ostaloga, žene u zapadnom kapitalističkom društvu u kasnijoj dobi postaju majke. Iz OECD-ove obiteljske baze podataka (2019: 1) razvidno je da prosječna dob žene u kojoj rađa, u većini OECD zemalja, iznosi trideset godina ili čak više. Sukladno tome, Sobotka kaže da je mnoštvo europskih zemalja zabilježilo povećanje stope fertiliteta, od vrlo niskih razina viđenih prethodnim godina što je uglavnom uzrokovalo odgađanje žena da postanu majke do starije životne dobi (2013, navedeno prema podacima odjela za ekonomska i socijalna pitanja Ujedinjenih naroda - *Fertility Levels and Trends as Assessed in the 2012 Revision of World Population*, 2013:19). Dakle, žene u razvijenijim društvima kasnije postaju majke, ali i stupaju u brak, što rezultira smanjenjem ukupne stope fertiliteta. Upravo zbog male stope nataliteta, brojne obiteljske politike, ali i programi, služe kako bi se povećala stopa nataliteta. Totalna stopa fertiliteta može se povećati sa što većim napretkom pojedine države. Roser (2017) prikazuje podatke istraživanja triju demografa (Billari, Kohler i Myrskylä) koji su proučavali što se događa s fertilitetom u zemljama s vrlo visokom razinom razvoja. Za mjerenje su koristili indeks ljudskog razvoja (HDI) te u svojoj studiji otkivaju temeljnu promjenu u prethodno utvrđenoj negativnoj vezi između fertiliteta i razvoja. Odnosno, totalna stopa fertiliteta sklona je povećavanju ako je prisutan vrlo visok razvoj u određenoj zemlji. Nadalje, u zemljama visokoga razvoja generalno je bolji zdravstveni sustav što je također usko povezano s narativom o fertilitetu.

2.2 Trendovi fertiliteta u nerazvijenim zemljama

World Fertility Report (2014: 27) tvrdi da većina zemalja s visokom stopom fertiliteta spada u zemlje s malim dohotkom. Uz to Robey, Rustein i Morris (1993: 60) tvrde da se bez obzira na smanjivanje stope nataliteta svjetska populacija nastavlja povećavati. Očekivano je da će se broj ljudi popeti na 10 milijardi do 2050. godine. Prema procjenama, 97% ovog povećanja nataliteta dogodit će se upravo u nerazvijenim područjima i zemljama. UN (2007, navedeno prema Bongaarts 2008: 105) tvrdi da je totalna stopa fertiliteta (TFR) u nerazvijenim područjima svijeta smanjena sa 6,0 djece po ženi, koja je zabilježena u kasnim 1960-im, na 2,9

djece po ženi u razdoblju od 2000. do 2005. godine. Pad TFR-a bio je najbrži u Aziji, Sjevernoj Africi te Latinskoj Americi. Prema tome, TFR se očigledno s vremenom smanjuje i u nerazvijenim područjima svijeta. Nadalje, brojne obiteljske politike imaju utjecaj na trendove fertiliteta. Prema Pallikadavathu, Rajanu i Wilsonu (2017) faktor koji je omogućio pad fertiliteta neizbježno jest dostupnost modernih obiteljskih politika, tj. metoda planiranja obitelji koje su započele 1960-ih godina u okviru raznih međunarodnih, ali i nacionalnih programa za suzbijanje rapidnog porasta stanovništva. Mnoge zemlje u razvoju započele su s ovim programima u 1960-ima, jačanje istih događa se u 1970-ima. Stoga, kao i u razvijenim zemljama svijeta, obiteljske politike te programi ukazuju na promjenu trenda fertiliteta i u nerazvijenim državama svijeta. S druge strane, postoje i dalje države s velikom stopom fertiliteta. Prema *World Fertility Report-u* (2014: 47) visoke razine fertiliteta pretežno se pronalaze u subsaharskoj Africi te malenog broja država izvan ovoga područja. Bongaarts i Sinding (2015: 575) tvrde da se stopa fertiliteta znatno smanjila u zemljama s jakim obiteljskim programima, poput Kenije, Indonezije i Irana, ali nije u državama sa slabim obiteljskim politikama kao što su Uganda, Jordan i Filipini. Ovi nalazi dovode do zaključka da dobro organizirani programi za organiziranje obitelji mogu smanjiti fertilitet od 1,0 do 1,5 djece po ženi. Također, ono što utječe na stopu fertiliteta jest mortalitet djece, točnije novorođenčadi. Angels (2010, navedeno prema Roser 2017) iznosi da nakon istraživanja odnosa između razvijenih i nerazvijenih država od 1960. godine pa nadalje pronalazi enormni efekt. Ono što autor smatra ključnim jest da nakon 10 godina smanjivanja mortaliteta kod djece dolazi do postupnog smanjivanja stope fertiliteta. Gledajući podatke s *The World Banka* vezanih uz stopu fertiliteta i stopu mortaliteta novorođenih u Nigeru, koji se smatra nerazvijenom državom, totalna stopa fertiliteta u 2018. godini iznosi 6,9 djece po ženi, dok stopa smrtnosti kod novorođenčadi iznosi 48 na 1000 novorođene djece. Nasuprot tome, u razvijenoj zemlji poput Luksemburga, prema podacima Svjetske banke, TFR iznosi 1,8 djece po ženi, a stopa smrtnosti kod novorođenčadi iznosi 2 na 1000 novorođene djece. Prema tome, što je totalna stopa fertiliteta u pojedinoj zemlji veća, veća je i stopa mortaliteta novorođenčadi. Naravno, na mortalitet utječu brojni faktori, poput uređenosti zdravstvenoga sustava. *World Fertility Report* (2014: VIII) iznosi podatke prema kojima u zemljama s visokim fertilitetom, posebice u subsaharskoj Africi, u devet zemalja prosječna dob u kojoj žena rađa prvo dijete iznosi devetnaest godina. Ovaj podatak se ne podudara sa zemljama niskog fertiliteta te zemljama u Europi. Stoga, u nerazvijenim područjima žene postaju majke u ranijoj životnoj dobi. Pitanje o kontracepciji također ulazi u ovaj diskurs. Ahman i Shah (2006: 128) kažu da je odnos kontracepcije i fertiliteta očit. Upotreba kontracepcije je manja u subregijama u kojima je

zapažena veća stopa fertiliteta. Uz kontracepciju i obiteljske politike i drugi čimbenici utječu na promjenu stope fertiliteta, upravo zbog kompleksnosti društva, ali i složenosti politika. Prema Robey, Rustein i Morris (1993: 61) uz korištenje djelotvorne kontracepcije, ulogu igraju dob u kojoj se žena udaje, duljina vremena nakon porođaja u kojemu žena ne može zatrudnjeti, zbog seksualne apstinencije i dojenja. Nadalje, pobačaj također ima utjecaj u tome, ali informacije o ulozi pobačaja u zemljama u razvoju ostaju u određenoj mjeri nejasne. Smatra se da važnu ulogu imaju i masovni mediji koji imaju velik utjecaj i ta im je tema privlačna. U prošlom stoljeću veliku važnost imali su radio i televizija. Oni i danas utječu na brojne aspekte pojedinčeva života, uključujući obitelj, ideale i slično. Robey, Rustein i Morris (1993: 61) tvrde da televizija i radio mogu prenositi popularne emisije koje potiču planiranje obitelji. Prema tome, oni su pridonijeli smanjenju TFR-a u ponekim zemljama u razvoju. Naime, masovni mediji prodrli su pećinu najudaljenije obitelji Tunisa. Interesantno, natalitet u Tunisu je pao sa šest na 4,3 djece po ženi u periodu od 1978 do 1988. godine. Shodno tome, Roser (2017) napominje da su Jensen i Oster 2009. godine u svom istraživanju proučavali utjecaj uvođenja kablovske televizije na žene u ruralnim područjima Indije. Otkrivaju kako pristup kablovskoj televiziji dovodi do 3,7% smanjenja vjerojatnosti trudnoće kod žena, što je naravno malen, ali i nezanemariv učinak. Danas zasigurno svoj utjecaj imaju i društvene mreže, s obzirom da one u suvremeno doba formiraju svakodnevicu individue te utječu u velikoj mjeri na ideale. Dakle, trendovi su fertiliteta u nerazvijenim zemljama, odnosno zemljama u razvoju različiti. Tendencija je da se u zemljama visokog fertiliteta nastoji smanjiti fertilitet te se on smanjuje različitim obiteljskim politikama i programima, ali i upotrebom kontracepcije i promjenom društvenih normi i vrijednosti, iz kojih proizlazi da žene kasnije stupaju u brak i postaju majke u nerazvijenijim područjima. Također, i dalje postoje zemlje u razvoju u kojemu je TFR prilično velik, kao i stopa mortaliteta kod novorođenčadi.

3. Utjecaj socijalnog statusa na fertilitet

Socijalni status i socioekonomski status važne su mjere koje utječu na demografsku sliku društva. On ne utječe isključivo na demografsku sliku društva, već se koriste kao varijabla u brojnim znanostima, ponajviše onim društvenima. Shenk, Kaplan i Hooper (2016: 1) iznose da socijalni status u malim društvima igra ulogu koja sugerira da on može biti važan za razumijevanje evolucije odluka o fertilitetu kod žena, a i za razumijevanje kako se odluke takve vrste odigravaju u okvirima modernih društava. Također, smatra se da je u prošlosti viši i bolji socijalni status pozitivno utjecao na stopu fertiliteta, tj. osobe na većem društvenom položaju

imale su više potomka. Betzig 1986., Razi 1980., Sogner, Randsborg i Fure 1984. (navedeno prema Skirbekk 2008: 146) navode da su prije pada ukupne stope fertiliteta u svijetu, pojedinci na višem društvenom položaju, odnosno s većim socijalnim statusom imali više djece u usporedbi s osobama na nižem društvenom položaju. Danas se pak smatra da veći socijalni status kod žene negativno utječe na stopu fertiliteta, tj. osobe na višem društvenom položaju te boljeg socijalnog statusa u prosjeku imaju manji broj djece. Stoga, Cleland (2001, navedeno prema Skirbekk 2008: 149) tvrdi da je mnogo čimbenika uzrokovalo smanjenje fertiliteta kod ljudi visokoga statusa prije nego što su isti čimbenici utjecali na ostatak stanovništva. Na primjer, znanje i praksu tradicionalnih metoda za sprječavanje začeća/ kontrolu rađanja najprije su, smatra, primjenjivali ljudi boljeg socijalnog statusa zbog izloženosti raznim idejama i znanjima. Socijalni status, odnosno socioekonomski status najčešće se prikazuje kroz prihod, prestiž, ali i kroz viši stupanj obrazovanja žena. Naime, sve više žena poseže za višim stupnjem obrazovanja te bolje plaćenim poslovima, zbog toga se smatra da upravo socioekonomski status ima utjecaj na TFR. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske (2019), preciznije njihovim statističkim podacima o broju upisanih studenata na poslijediplomske doktorske studije u akademskoj godini 2018./2019., veći broj doktoranda su žene, iz čega je evidentna važnost školovanja u današnjem društvu, barem govoreći o ženi u kontekstu hrvatskoga društva. Krucijalno je prikazati utječe li socijalni status, preciznije socioekonomski status na fertilitet, odnosno prikazati utječe li stupanj obrazovanja, prihod, klasa na ukupnu stopu fertiliteta u današnjim društvima. Također, važno je reći da socioekonomski status (SES) kao mjera često nije savršena, tj. često se javljaju metodološki problemi. Naime, Bollen, Glanville i Stecklov (2001: 154) napominju da nepravilno mjerenje SES-a može dovesti do pristranih koeficijenata za SES varijable, bez obzira bio SES središnja ili kontrolna varijabla. Štoviše, problemi se povećavaju zbog toga što ima malo smjernica o tome kako pristupiti socioekonomskom statusu u empirijskim radovima.

3.1 Utjecaj obrazovanja na fertilitet

Obrazovanje je važan faktor kod istraživanja socioekonomskog statusa i fertiliteta. Obavezno školovanje, ali i ono tercijarno, posebice kod žena, utjecalo je na mnoge društvene promjene u svijetu te stoga može bitno utječe i na fertilitet. Varijablom kao što je obrazovanje mjere se različiti stavovi, poput rodnih, ali i političkih. Obrazovanje, kao dio socioekonomskog statusa koristi se i u demografiji te se obrazovanost žena često uzima kao važan čimbenik u stopi fertiliteta u razvijenim, ali i nerazvijenim područjima. Shodno tome, demografi Lesthaeghe

(2001) i Sobotka (2004., navedeno prema Čipin 2011: 26) naglašavaju da su odgoda rađanja prvog djeteta i novi oblici obitelji posljedice veće obrazovanosti žena i njihove ekonomske autonomije. Potlačenost žena kroz povijest u patrijarhatu nije im omogućila ravnopravan tretman kao i muškarcima. Mnogim ženama u prošlosti obrazovanje je bilo uskraćeno. S druge strane, obrazovanje je danas gotovo dostupno svima, neovisno o spolu te omogućuje ženama pristup boljem i tercijarnom obrazovanju. Billari i Philipov (2004, navedeno prema Čipin 2011: 26) navode da odgoda rađanja prvog djeteta dolazi zbog sve većeg udjela žena u tercijarnom obrazovanju, a na odgodu, između ostaloga, utječe produženo školovanje. Dakle, zbog prolongiranog obrazovanja, žene u brak stupaju kasnije te ulaze u ulogu majke kasnije u životu. Podatci *World Fertility Reporta* (2014: 8) pokazuju da je odgoda rađanja prvog djeteta karakteristika zemalja s niskim fertilitetom te da se nakon 1994. godine u gotovo svim zemljama niskoga fertiliteta povećava prosječna dob rađanja prvog djeteta kod žena. Obrazovanje možda utječe i na želju žene da postane majka. Tako Becker (1991, navedeno prema Čipin 2011: 30) smatra da visoko obrazovanje te veće plaće kod žena dovode do smanjene želje za majčinstvom i brakom. S druge strane, prema istraživanju Monstad, Propper i Salvanes (2008: 828) obavezno školovanje dovodi do odgode rađanja. Smanjuje se broj majčinstva u adolescenciji te više žena postaju majke u dobi od 35 do 40 godina. Kroz obavezno školovanje, ali i tercijarno obrazovanje, oblikuje se norme, ali i vrijednosti o obitelji i majčinstvu te utječu na ideje o istome među ženama. Također, obrazovanje stvara normu o veličini obitelji. Kim (2016: 2) tvrdi da žene koje se obrazuju vjerojatno imaju drukčije ideje o veličini obitelji od neobrazovanih žena. U drugu ruku, u mnogim zemljama danas postoji određena norma kada je riječ o veličini obitelji. Sobotka (2013, prema World Fertility Report 2014: 24) je ustanovio da iako postoje veliki pomaci u obiteljskim vrijednostima u Europi, ideal obitelji s dvoje djece dominantan je u svim skupinama, uključujući i one najobrazovanije. Ovo pokazuje da europske vrijednosti utječu na sve skupine te dokazuje njihovu univerzalnost, posebice u razvijenijem svijetu. Obrazovne ustanove, kao agenti socijalizacije, tako utječu na ideju o majčinstvu i formiranju obitelji, shodno tome možebitno utječu i na sam tempo fertiliteta kod žena. Korelacija obrazovanja i fertiliteta prikazuje se i na individualnoj razini. Čipin (2011: 30) tvrde da viša razina obrazovanja smanjuje fertilitet, ali na individualnoj razini. Time školovanje kod žena, posebice tercijarno obrazovanje, utječe na odgodu rađanja i njihove ideje o obitelji te na smanjivanje fertiliteta na individualnoj razini. Nadalje, distinkcije o korelaciji između stupnja obrazovanja kod žena i ukupne stope fertiliteta također su raspravljane i istraživane. Kim (2016: 2) iznosi podatke da žene s primarnim obrazovanjem tendiraju imati 0 do 30% manje djece od neobrazovanih žena. Ako postoji razlika u broju djece, ona raste kako

se prihod povećava. Nadalje, žene sa sekundarnim obrazovanjem sklone su imati 10 do 50% manje djece od žena s osnovnim obrazovanjem. Također, smatra da se jaz broja djece među ženama smanjuje s povećanjem prihoda. Stoga obrazovanije žene imaju manje djece od neobrazovanih žena. Obrazovanje utječe na korištenje kontracepcijskih sredstava te stupanj obrazovanja utječe na znanja o kontracepciji. Pradhan i Canning (2015: 2) smatraju da obrazovanje utječe na fertilitet kroz sljedeće najbliže odrednice: brak, seksualna aktivnost, pobačaj, inficiranost (Bongaarts 1978) te kontracepcija. Naime, školovanjem se stječe određeno znanje o reprodukciji te su time žene koje su obrazovanije upoznatije s kontracepcijskim sredstvima, posebice u razvijenim područjima svijeta u kojima su ona dostupnija. Govoreći o obrazovanju u nerazvijenim područjima, točnije o nerazvijenim zemljama u kojima je obavezno školovanje kraće i nedostupnije, vidljive su razlike u stopi fertiliteta među obrazovanim i neobrazovanim ženama. Prema Pradhan (2015) u afričkoj državi Gani TFR žena sa srednjoškolskim obrazovanjem iznosi između 2 i 3, dok TFR žena koje nemaju srednjoškolsko obrazovanje iznosio je oko 6 u 2008. godini. Ovi podatci prikazuju da postoje drastični utjecaj obrazovanja na stopu fertiliteta, barem u nekim područjima svijeta. Slični slučaj pokazuje se i u razvijenim zemljama, to jest ukoliko se žena obrazuje duži niz godina, odgađa brak, ali i rađanje prvog djeteta. Naravno, u mnogim područjima svijeta obrazovanje nije svima jednako dostupno, što zasigurno utječe na stopu fertiliteta. Prema podacima internetske stranice naziva *Our World in Data* evidentno je da zemlje u kojima je prosjek godina školovanja veći, totalna stopa fertiliteta je manja, naravno, obrazovanje nije jedina odrednica koja utječe na stopu fertiliteta. Primjerice, prema tim podacima uviđa se razlika u prosjeku godina školovanja u Nigeru i Ujedinjenom Kraljevstvu i ukupnoj stopi fertiliteta koja je veća u državi Niger. Također, Pradhan (2015) kaže da dokazi iz subsahaske Afrike potvrđuju ulogu ženskog obrazovanja kao razlog opadanja fertiliteta. Na primjer, obrazovna reforma u Keniji koja je povećala obavezno osnovnoškolsko obrazovanje je za samo jednu godinu rezultirala odgodom braka i fertiliteta kod žena. Samim time, očito je da u nerazvijenijim zemljama svijeta obrazovanje igra enormnu ulogu u padu stope fertiliteta. Odnosno, u zemljama u razvoju postoji primjetna razlika u stopi fertiliteta između obrazovanih i neobrazovanih žena. S druge strane, Čipin (2011: 30) smatra da danas distinkcije u stopi fertiliteta među ženama različitoga obrazovnoga statusa nisu značajne kao što su bile u prošlosti. Prema tome, tijekom prethodnih desetljeća korelacija između obrazovanja i fertiliteta je oslabila te nema toliku važnost u današnje doba. Kravdal (2001, navedeno prema Čipin 2011: 40) napominje da su istraživanja u mnogim europskim zemljama dokazala da je utjecaj obrazovanja, točnije razine obrazovanja na fertilitet oslabio, štoviše promijenio je svoj smjer. Obrazovanje u nekim zemljama pozitivno

djeluje na stopu fertiliteta, tj. povećava se. Teško je s potpunom sigurnošću reći na koji način i zbog čega obrazovanje utječe na fertilitet. Upravo na to upozorava i Kim (2016: 9) te tvrdi da je manje pažnje u prethodim istraživanjima bilo posvećeno pitanju kroz koje mehanizme žensko obrazovanje utječe na fertilitet, a teoretska predviđanja postoje godinama. Literatura nije utvrdila utječe li obrazovanje žena na fertilitet zbog ženinog kapitala i resursa koje unosi u obiteljsku kuću ili zato što poboljšava njezinu pregovaračku moć. Sukladno navedenom, obrazovanje žene utječe na fertilitet, no razlika između stope fertiliteta kod obrazovanih žena i onih manje obrazovanih polako se briše. Dakako, utjecaj školovanja je vidljiv u nerazvijenim zemljama, tj. zemljama u razvoju. Povrh svega, povećavanje obaveznog školovanja, ali i znanje o kontracepcijskim sredstvima koja su češće korištena u razvijenim državama, posebice među obrazovanim ženama, utječu na ukupnu stopu fertiliteta.

3.2. Utjecaj zaposlenosti na fertilitet

Zaposlenost žena utvrđuje njezin socioekonomski status te ona time dobiva određenu ulogu i prestiž, ovisno o društvu u kojemu živi. S obzirom na to da posao žene definira njezin socijalni status, važno je uvidjeti postoji li poveznica između zaposlenosti i stope fertiliteta, odnosno, prikazati utječe li vrsta zanimanja ili pak nezaposlenost na ukupnu stopu fertiliteta. Naravno, poveznica između fertiliteta i zaposlenosti je, prije svega, kompleksna i teško objašnjiva. Budig (2003: 382) tvrdi da neka istraživanja dokazuju da stavovi žena prema rodnim ulogama igraju enormnu ulogu u određivanju ženinih mogućnosti, ali i sklonosti da „spajaju“ zaposlenje i djecu. Dakle, ženina svijest o rodnim ulogama i njezinim aspiracijama da ih prisvoji utjecat će na želju žene da kombinira posao i djecu što, dakako, može utjecati na intenciju žene da uopće ima djecu. To dokazuje važnost individualnog izbora, ali i otvorenosti društva u kojemu živi te njezine želje da se uklopi u okvire i norme zajednice. Prema Matysiak i Vignoli (2007: 365) u 1980-ima mnogi znanstvenici povezivali su porast zaposlenih žena u razvijenim i industrijskim zemljama s velikim padom fertiliteta. Dakle, u prethodnim desetljećima smatralo se da postoji korelacija između fertiliteta i ženske radne snage, točnije zaposlenosti, tj. da ženina mogućnost i želja da se zaposli utjecala je negativno na ukupnu stopu fertiliteta u industrijskim društvima. Važno je reći da je ova korelacija istražena na makro i mikro razini. Engelhardt i dr. (2004, navedeno prema Matysiak i Vignoli 2007: 364), nakon istraživanja povezanosti između zaposlenosti žena i rađanja djece na makro razini, navode da je korelacija lažna te da je uzrokovana zajedničkim antecedentima tih dviju varijabli. Drugi istraživači koji se bave fertilitetom i zaposlenjem na makro razini primjećuju da postoji razlika u prethodnim

desetljećima i danas, tj. da utvrđena korelacija između zaposlenosti i fertiliteta kroz vrijeme slabi te da postaje beznačajna. Engelhardt, Kögel i Prskawetz (2004: 109) pronalaze negativnu i značajnu povezanost do sredine 1970-ih, no nakon toga ona postaje neznačajna i slabija. Prema njima, takva korelacija usklađena je s nedavnom hipotezom u demografskoj literaturi jer zbog promjene institucionalnog konteksta, poput promjena u stavovima prema radnim majkama u društvu te skrbi za djecu, nespojivost između zapošljavanja djece i odgoja možeda se smanjuje. Neki znanstvenici slažu se s ovom hipotezom, prema kojoj se smanjuje korelacija između zaposlenosti i fertiliteta, upravo zbog društvenih i kulturoloških promjena, prema kojima se mijenjaju stavovi prema ženama te zbog institucionalnih promjena, u kojima je žena zakonima zaštićena te poznaje svoja reproduktivna i druga prava. Zasigurno, ovakva hipoteza odnosi se ponajviše na razvijena i liberalna društva. Castles (2003), Rindfuss i dr. (2003) i Brewster i Rindfuss (2000) (navedeno prema Matysiak i Vignoli 2007: 365) ističu da korelacija između fertiliteta, tj. rađanja djece i zaposlenosti žena doživljava preokret koji se pripisuje promjenama u sociokulturnom i institucionalnom kontekstu, kao što su, opet, promjena stava prema zaposlenim majkama te uvođenje obiteljskih politika i politika tržišta rada. S druge strane, neke teorije zagovaraju da žene koje se bave pretežito „ženskim zanimanjima“, tj. onim poslovima za koje društvo smatra da su namijenjena ženama te ih ono percipira kao ženska, smatraju da će takva osoba vjerojatno imati više potomaka u budućnosti. Naime, takva vrsta poslova često je u društvu povezana sa skrbi. Prema Plocahek (1981, navedeno prema Budig 2003: 382) neoklasicistička ekonomska teorija sugerira da su žene koje zaposlene u iznimno feminiziranim poljima kompatibilnije s obiteljskim odgovornostima. No Budig (2003: 382) napominje da do današnjeg dana nijedna studija nije ispitala utjecaj rodno sklonih zanimanja na trudnoću. Dakle, ne može se zaključiti da postoji poveznica između fertiliteta i feminiziranih poslova, tj. ne zna se jesu li žene u tim sferama sklonije osnivanju obitelji i djeci od žena koje se, primjerice, bave isključivo muškim profesijama, odnosno, profesijama za koje društvene norme i vrijednosti nalažu da su prirodno namijenjene muškarcima, u kojima su žene prilično diskriminirane. Iako mnogi zagovaraju stav da danas totalna stopa fertiliteta nije nužno povezana sa zaposlenošću kod žena, Budig (2003: 388), u svom istraživanju pokazuje da su šanse žene s punim radnim vremenom da zatrudni 16% manje u komparaciji s nezaposlenim ženama, dok će žene koje rade honorarno, tj. nepuno radno vrijeme 15% su manje vjerojatno zatrudnjeti u komparaciji s nezaposlenim ženama. Nezaposlene udane žene sklonije su imati djecu te češće postaju majke, barem prema ovom istraživanju, nego li je to slučaj kod zaposlenih žena. No intrigantno je da u ovom istraživanju ne postoji razlika u radnom vremenu i vrsti posla te majčinstva, to jest da fertilitet nije povezan nužno s prestižem posla jer žene s nepunim radnim vremenom, također

rjeđe postaju majke u usporedbi s nezaposlenim ženama. Budig (2003: 395) u svom istraživanju zaključuje da su zapošljavanje žena i povijest stope fertiliteta povijesno međuzavisne. Prema njoj, trudnoća slabo utječe na zaposlenost, međutim zapošljavanje smanjuje vjerojatnost trudnoće. Ako žena ima djecu predškolske dobi njezino sudjelovanje na tržištu rada se smanjuje, ali ukoliko žena ima djecu starije dobi, posebice ako je udana, povećava se njezina šansa za zaposlenje i to s punim radim vremenom. Nadalje, postavlja se pitanje utječu li zakoni vezani uz porodiljni dopust te roditeljske naknade na stopu fertiliteta te može li politička intervencija utjecati na stopu fertiliteta ili na individualnu žudnju žene za djecom i obitelji? Stephen (2012, navedeno prema World Fertility Report 2014: 25) tvrdi da u Republici Koreji, u kojoj ljudi najduže rade od svih zemlja OECD-a, postoji vrlo ograničeno javno pružanje skrbi o djeci te da polovica zaposlenih žena daje otkaz ukoliko zatrudni jer su roditeljstvo i posao gotovo nespojivi. Na ovome primjeru je vidljivo da je žena prisiljena birati između majčinstva i karijere te prikazuje nemogućnost balansiranja posla i obitelji, što se može negativno reflektirati na stopu fertiliteta. Povrh svega, prikazuje utjecaj zakona, politike, ekonomije i društvenog konteksta prema ženama na tržištu rada te da nisu u jednakoj mjeri zaštićene zakonima ukoliko zatrudne. *World Fertility Report* (2014: 26) navodi da rodna nejednakost utječe na kombiniranje rada i roditeljstva, posebice kod žena koje u većoj mjeri brinu o djeci i održavanju domaćinstva te da javne politike mogu ublažiti neke od tih učinaka poput očinskog dopusta, no učinci na razini pojedinca i kućanstva nisu uvelike podložni izravnoj intervenciji vlade. Prema tome, rodna nejednakost i dalje utječe na odluku žena između majčinstva i karijere te prikazuje da državne politike ne mogu uvelike utjecati na ženinu odluku između majčinstva i zaposlenja na onoj individualnoj razini, točnije u nuklearnoj obitelji. Da zakoni i reforme ne utječu uvelike na vezu fertilitet–zaposlenost, pokazuje jedno istraživanje provedeno u Njemačkoj. Naime, Haan i Wrohlich (2010: 509-510) zaključuju da reforma vezana uz subvenciju mladim ženama za dječju skrb ima znatno pozitivne učinke na zapošljavanje. Stope sudjelovanja žena na tržištu rada u prosjeku su se povećale za 1,6%, a radno vrijeme žena za 2,4%. No ne pronalaze značajne učinke takve reforme na stopu fertiliteta, osim u dvije podskupine. Kod visokoobrazovanih žena i onih koje će prvi put postati majke subvencionirana skrb za djecu dovodi do pozitivnih utjecaja na korelaciju između zaposlenosti i fertiliteta. Odnosno, reforma je pozitivno utjecala na stopu fertiliteta kod visokoobrazovanih žena i onih koji će prvi put postati majke. Dakle, reforme vezane uz dječju skrb mogu imati utjecaj za određene skupine žena, no one uglavnom ne utječu izravno na fertilitet i njegovu stopu, kao što i sama istraživanja prikazuju, što nadasve naglašuje kompleksnost korelacije fertiliteta i zaposlenosti, kao važnoga čimbenika socioekonomskog statusa žene.

3.3. Utjecaj prihoda na fertilitet

Prihod je važna varijabla socioekonomskog statusa, naravno, on je vrlo često povezan s vrstom zaposlenja pojedinca. Siegel (2017: 152) tvrdi da je pad stope fertiliteta često povezan s povećanjem plaća kod žena, no napominje da je, primjerice, totalna stopa fertiliteta u posljednjih 40 godina u Sjedinjenim Američkim Državama prilično stabilna, a plaće žena su rasle kroz desetljeća. Dakle, korelacije između prihoda u kućanstvu, točnije žena i fertiliteta je nadasve kompleksna kao i kod ostalih varijabli socioekonomskog statusa. Povrh toga, razlika u plaćama između muškaraca i žena je stavka koja igra ulogu fertilitetu. Razlika u plaćama je i dan-danas aktualna tema zbog rodne nejednakosti u svim društvima, no ona se smanjila kroz nekoliko posljednjih desetljeća, ali važno je reći da razlike i dalje postoje. To je sukladno podacima u Europskoj uniji, što pokazuje publikacija naziva *Smanjivanje razlika u plaćama muškaraca i žena*. Prema toj publikaciji žena u prosjeku zarađuje 16% manje od muškarca po satu. Day (2012: 97-98) tvrdi da je nekadašnja negativna povezanost između dohotka po glavi stanovnika i fertiliteta postala pozitivna za neke zemlje OECD-a u kojima je visok dohodak po glavi stanovnika, no iznimke postoje. U Japanu i Koreji u kojima žene imaju najniže relativne plaće uviđa se najniža plodnost. Također, Siegel (2017: 152) kaže da se povećavanjem relativnih plaća kod žena povećava njena ponuda na tržištu rada kao radne snage te se zbog visokih oportunitetnih troškova smanjuje fertilitet, no također preusmjerava brigu o djetetu i kućanske poslove sa žena na muškarce. Dakle, smanjivanje jaza između plaća muškaraca i žena vodit će k egalitarnome društvu u kojemu brigu za dijete obavljaju oba spola, zbog sličnih primanja. Žena u takvoj zajednici nije dužna birati između karijere i osnivanja obitelji, kao što pokazuje slučaj u Koreji i Japanu jer zbog razlike u plaćama teže usklađuju vlastitu karijeru i brigu o djetetu ili djeci. Naravno, razlika u plaćama nije jedini razlog koji pozitivno ili pak negativno utječe na fertilitet. Sukladno tome, Day (2012: 90) navodi da se ne može tvrditi da zemlje s najnižom razlikom u plaćama imaju najveću stopu fertiliteta. Nadasve, smanjivanje razlika između plaća muškarca i žena jest nužno, no nije dovoljno za oporavak, tj. povećanje stope fertiliteta. Nejednakost između spolova u ekonomskome smislu treba se minimalizirati, kako bi nastalo ravnopravno društvo, što bi zasigurno pozitivno utjecalo na stopu fertiliteta, no zasigurno smanjivanje jaza u plaćama nije dovoljno kako bi se povećala stopa fertiliteta, već ovisi o drugim političkim, društvenim i kulturološkim kontekstima. Nadalje, financijska stabilnost žene može bitno utječe na njezinu odluku da postane majka. Prema jednome istraživanju, Andersson, Kreyenfeld i Mika (2009: 29) zaključuju da u Njemačkoj postoji

negativna povezanost između ženskog dohotka i rađanja prvog djeteta, a u nordijskoj zemlji Danskoj mogućnost rođenja prvog djeteta povećava se nakon što žena dosegne treći kvintil dohotka, što podupire ideju da je preduvjet za formiranje obitelji u Danskoj financijska stabilnost žena, odnosno njen dovoljan i siguran prihod. Ovakvi podatci prikazuju zamršenost korelacije fertiliteta i prihoda žene. Povrh svega, važno je napomenuti da je prihod, kao varijabla socioekonomskog statusa usko povezan s obrazovanjem žene i zaposlenjem, zbog činjenice da oni izravno utječu na prihod žene.

4. O fertilitetu u Republici Hrvatskoj

Republika Hrvatska smatra se zemljom niskoga fertiliteta. Prema podacima internetske stranice Svjetske banke iz 2018. godine, totalna stopa fertiliteta u Hrvatskoj iznosila je 1,5, što ju čini zemljom niskoga fertiliteta. Prema podacima Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo, Rodin i dr. (2018:4) tvrde da se Hrvatska može već tri desetljeća ubrojiti u nisko-natalitetne zemlje jer stopa rađanja iznosi 9-10 na 1000 stanovnika, a od 1991. godine bilježi se „prirodni pad“ stanovništva, tj. u RH bilježimo više umrlih nego rođenih. Dakako, razlika u stopama fertiliteta oscilira od županije do županije te od grada do grada, odnosno TFR nije jednak u svakom području RH. Prema Čipinu (2018b) u Međimurskoj i Dubrovačko-neretvanskoj županiji ukupna stopa fertiliteta veća je od državnog prosjeka. U Međimurskoj županiji totalna stopa fertiliteta iznosi 1,76, a u Dubrovačko-neretvanskoj iznosi 1,68. S druge strane, u Primorsko-goranskoj i Istarskoj županiji TFR je ispod državnog prosjeka te iznosi 1,27. Interesantna činjenica jest da totalna stopa fertiliteta u Gradu Zagrebu iznosi 1,37 te je niža od državnog prosjeka. Iz ovih podataka može se iščitati da u glavnome gradu koji je u slučaju Republike Hrvatske najmnogoljudniji stopa fertiliteta ne mora biti nužno jednaka državnome prosjeku. Nadalje, prema podacima *Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske* (2019) o prirodnom kretanju stanovništva Republike Hrvatske u 2018. godini, vidljivo je da je natalitet porastao u 2018. godini u komparaciji s 2017. godinom. Naime, navodi se da je u 2018. godini zabilježen porast živorođene djece za 1,1%, tj. da je rođeno 389 djece više, nego prethodne godine, tj. 2017. godine. Dakle, zabilježen je porast nataliteta u 2018. godini, no prije svega takva razlika nije posebno značajna te prikazuje da obitelj s dvoje djece i dalje ostaje norma u ovom području. Nadalje, kao i u ostalim državama, tako i u Hrvatskoj varijable socioekonomskog statusa, poput obrazovanja i prihoda su važne za fertilitet. S druge strane, i u Republici Hrvatskoj postoje obiteljske politike kojima je cilj potaknuti veći natalitet te povećati ukupnu stopu fertiliteta. Postoje istraživanja koja se bave ovom tematikom te pokušavaju

utvrditi utječe li obrazovanje, odnosno stupanj obrazovanja žene na njezinu odluku da postane majka. Primjerice, Brnić (2019) uspoređuje obrazovanje i fertilitet, odnosno prikazuje razliku u stupnju obrazovanja i ukupnog broja rođene djece. On tvrdi da je u Hrvatskoj 2002. godine, od ukupnog broja majki novorođene djece svega 15% imalo visoko obrazovanje, a dvije trećine srednjoškolsko obrazovanje. Najveći zabilježeni udio u RH tada bio je u Gradu Zagrebu gdje je 28% živorođene djece imalo majku s tercijskim obrazovanjem. Nadalje u 2017. godini 55% majki imalo srednjoškolsko obrazovanje, a broj visokoobrazovanih majki skočio je na 40% što 2,5 puta veće u usporedbi s 2002. godinom. Stoga se u Hrvatskoj vremenom povećava broj visokoobrazovanih majki. Iz toga se da zaključiti da je u RH moguće kombinirati karijeru, tj. posao i brigu o djeci te pokazuje važnost tercijskog, tj. fakultetskog obrazovanja u RH. Zbog tercijskog obrazovanja i u Republici Hrvatskoj dolazi do rasprave o odgađanju braka i rođenja prvog djeteta, kao i u ostalim zemljama u svijetu. Dakle, produženo školovanje može bitno utječe kada će žena postati majka. Prema Čipinu (2011: 40) povećanjem razine obrazovanja žena u RH utječe na tempo fertiliteta, preciznije, odgađanja rađanja prvog djeteta u kasnijoj životnoj dobi. On napominje da rezultati na agregatnoj razini pokazuju da se javlja porast prosječne dobi pri rađanju prvoga djeteta u posljednjim desetljećima u RH, naravno ovo vrijedi posebice za obrazovnije žene. Sličan trend korelacije fertiliteta i obrazovanja pronalazi se u Republici Hrvatskoj. Žene s tercijskim obrazovanjem postaju majke u RH u sve većoj mjeri, kao što su podaci pokazali, no odgađaju rađanje prvog djeteta upravo zbog dužeg perioda školovanja što dakako utječe na tempo fertiliteta. Na demografsku sliku Hrvatske utječu i druge varijable socioekonomskog statusa, poput prihoda žene, ali i obitelji. Prihod i ekonomsko stanje kućanstva ovisi o stanju u državi, no važno je napomenuti da privremeni rad te nezaposlenost u Hrvatskoj imaju utjecaj na stopu fertiliteta. Akrap (2003, navedeno prema Čipin i Međimurec 2017: 5) smatra da ekonomski čimbenici fertiliteta poput nezaposlenosti, privremenog i povremenog rada za mlađe od trideset godina, nemogućnost napuštanja roditeljskog doma i stvaranja obitelji zbog manjka sredstava te poslova s neuobičajenim radnim vremenom (noćni rad, rad nedjeljom i dr.), mogu biti važni za smanjivanje reproduktivne motivacije među hrvatskim građanima. Naime, nesigurnost na tržištu rada i financijska nestabilnost među hrvatskim stanovnicima imat će utjecaj na tempo fertiliteta, tj. javit će se odgoda rađanja prvog djeteta, kao što je slučaj u drugim područjima svijeta danas. Obiteljske politike i programi su važni kada se raspravlja o fertilitetu, naravno oni postoje i u Republici Hrvatskoj te nastoje utjecati pozitivno na ukupnu stopu fertiliteta, tj. povećati ga, ali i pružiti druge benefite stanovnicima Hrvatske. S druge strane, Čipin i Međimurec (2017: 8) upozoravaju da je RH zemlja s ograničenim financijskim mogućnostima te da treba stvoriti obiteljsku politiku s

pomoću koje će hrvatsko društvo postati ono u kojemu ljudi žele imati, ali i odgajati djecu. Prema njima, takva politika treba biti, prije svega, stabilna, a ne podložna promjenama vlasti. Najvažnije, smatraju, ona mora biti znanstveno utemeljena, a efekte takve obiteljske politike esencijalno je pratiti kvalitetnim podacima te u slučaju neučinkovitosti, mjere bi valjalo modificirati. U Republici Hrvatskoj potrebno je pokrenuti obiteljsku politiku koja će pozitivno utjecati na njezinu demografsku sliku te koja neće biti podložna promjenama vlasti. Ona nužno treba pomoći građanima Republike te njezin glavni izravni cilj ne bi trebao biti povećavanje ukupne stope fertiliteta, već omogućiti svima bolje uvjete za osnivanje obitelji, poput rješavanja problema kao što su porodiljni dopust, manjak vrtića i slično.

5. Zaključak

Fertilitet je kompleksna i složena tema, kao što je prikazano u ovome radu. U cijelom svijetu u prethodnome stoljeću dogodilo se smanjivanje totalne stope fertiliteta (TFR). U razvijenim područjima, to jest u razvijenim zemljama svijeta poput Luksemburga, Sjedinjenih Američkih Država i Japana totalna stopa fertiliteta je prilično niska, stoga mnoge zemlje, poglavito zemlje OECD-a, što ovaj rad posebno naglašava, pripadaju najčešće nisko-natalitetnim zemljama. U tim državama javljaju se brojne obiteljske politike te programi kojima je u cilju povećati ukupnu stopu fertiliteta, to jest povećati natalitet, zbog starenja stanovništva u tim područjima. Nadasve, u njima žene kasnije odlučuju postati majke te zbog smanjenog broja reproduktivnih godina, stopa fertiliteta ostaje podosta niska. S druge strane, u nerazvijenim područjima, tj. zemljama u razvoju, žene ranije postaju majke, nego li je to slučaj u Europi te je ukupna stopa fertiliteta u prosjeku znatno veća, posebice u dijelovima subsaharske Afrike. Uz to, stopa mortaliteta novorođene djece veća je u nerazvijenim područjima u kojima je TFR velik, odnosno u visoko natalitetnim zemljama. Korištenje kontracepcijskih sredstava znatno je manje u državama s visokom stopom fertiliteta, također postoje brojne obiteljske politike te programi kojima je u cilju smanjiti natalitet u nerazvijenim zemljama s visokim TFR-om. Naravno, socijalni status važan je u diskursu o fertilitetu. Socioekonomski status te njegove varijable, poput obrazovanja, zaposlenosti i prihoda koriste se u istraživanju fertiliteta. Primjerice, obrazovanje među ženama pokazalo se važnim jer zbog odlaska na visokoškolske ustanove, žene kasnije postaju majke te školovanjem stječu ideje o obitelji, ali i znanja o kontracepciji. Shodno tome, u nerazvijenim zemljama povećavanje obaveznog školovanja utječe na stopu fertiliteta, tj. smanjuje se TFR povećavanjem obaveznoga školovanja, kao što je rezultat jedne reforme u Keniji. Naravno, korelacija fertiliteta i obrazovanja je danas u razvijenijim područjima znatno oslabila.

Povezanost fertiliteta i zaposlenosti posebno je kompleksna. Prije svega, smatra se da je zaposlenost kod žena prije znatnije utjecala na stopu fertiliteta, a danas nije toliko signifikantna zbog promjena u društvenom, kulturnom i institucionalnom kontekstu. I dan-danas nezaposlene žene imaju veći broj potomaka nego zaposlene žene, neovisno o prestižu njihova posla. Kada je riječ o prihodu i stopi fertiliteta, vidljivo je da postoji razlika u plaćama između spolova te da su žene ponekad prisiljene birati između karijere i obitelji, što utječe na stopu fertiliteta, kako je prikazano u primjeru s Japanom u kojemu je niski TFR, a razlike u plaćama između muškaraca i žena su očite. Nadasve, financijska stabilnost žene utječe na njezinu odluku o majčinstvu, odnosno kada će postati majka, kao što dokazuje ranije spomenuto istraživanje u Danskoj. TFR u Republici Hrvatskoj je nizak te se razlikuje od županije do županije. U današnje vrijeme žene s tercijskim obrazovanjem češće postaju majke na ovom području te postoji znatno povećanje u usporedbi s 2002. godinom.

6. Literatura

- Ahman E i Shah I (2006). Contraceptive use, fertility, and unsafe abortion in developing countries, *The European Journal of Contraception and Reproductive Health Care*, 11(2):126–131. <https://doi.org/10.1080/13625180500279813>
- Anić V i Goldstein I (2007) *Rječnik stranih riječi*. Novi Liber, Zagreb
- Andersson G, Kreyenfeld M i Mika T (2009). Welfare State Context, Female Earnings and Childbearing in Denmark and Germany. https://www.researchgate.net/publication/242544632_Welfare_State_Context_Female_Earnings_and_Childbearing_in_Denmark_and_Germany (16. lipnja 2020.)
- Bollen K, Glanville J i Stecklov G (2001). Socioeconomic Status and Class in Studies of Fertility and Health in Developing Countries, *Annu. Rev. Sociol.*, 27(1) :153–85.
- Boongarts J (2008). Fertility Transitions in Developing Countries: Progress or Stagnation?, *Studies in Family Planning*, 39 (2): 105-110. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4465.2008.00157.x>
- Boogarts J i Sinding S (2011). Population Policy in Transition in the Developing World, *Science*: 333(6042) : 574-576. <https://doi.org/10.1126/science.1207558>
- Brnić M (2019). Rastući udio djece koju rađaju visokoobrazovane majke. Centar za longitudinalne populacijske studije. <https://clps.hr/rastuci-udio-djece-koju-radaju-visokoobrazovane-majke/> (16. lipnja 2020.)
- Budig M (2003). Are women's employment and fertility histories interdependent? An examination of causal order using event history analysis, *Social Science Research* 32: 376– 401. [https://doi.org/10.1016/S0049-089X\(03\)00012-7](https://doi.org/10.1016/S0049-089X(03)00012-7)
- Čipin I i Međimurec P (2017). Fertilitet i obiteljska politika u Hrvatskoj, *Političke analize*, 8(31): 3-9.
- Čipin I (2018b). Fertilitet po županijama Hrvatske u 2016., Centar za longitudinalne populacijske studije. <https://clps.hr/fertilitet-po-zupanijama-hrvatske-u-2016/> (16. lipnja 2020.)
- Čipin I (2011). Obrazovanje i fertilitet zaposlenih žena u Hrvatskoj, *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja*, 20 (1): 25- 46. <https://doi.org/10.5559/di.20.1.02>
- Čipin I (2018a). Totalna stopa fertiliteta. Centar za longitudinalne populacijske studije. <https://clps.hr/totalna-stop-fertiliteta/> (15.lipnja 2020.)
- Day C (2012). Economic Growth, Gender Wage Gap and Fertility Rebound, *THE ECONOMIC RECORD*, 88: 88–99. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4932.2012.00799.x>.
- DZS (2019). *Prirodno kretanje stanovništva republike Hrvatske u 2018*. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske. https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/07-01-01_01_2019.htm (15. lipnja 2020.)
- DZS (2019). *Studenti upisani na poslijediplomski doktorski studij u Ak. G. 2018./ 2019*. Zagreb: Državni zavod za statistiku. https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/08-01-11_01_2019.htm (10. lipnja 2020)

- Engelhardt H , Kögel T i Prskawetz A (2004). Fertility and women's employment reconsidered: A macro-level time-series analysis for developed countries, 1960–2000, *Population Studies*, 58(1): 109-120. <http://dx.doi.org/10.1080/00324720320001677>
- Europska komisija – Glavna uprava za pravosuđe (2014). *Smanjivanje razlike u plaćama muškaraca i žena u Europskoj uniji*. Luksemburg: Ured za publikacije Europske unije. http://knjiznica.sabor.hr/pdf/E_publicacije/Smanjivanje_razlike_u_placama_muskaraca_i_zena_u_EU.pdf (13. lipnja 2020)
- Haan P i Wrohlich K (2011) Can child care policy encourage employment and fertility? Evidence from a structural model, *Labour Economics* 18: 498–512. <https://doi.org/10.1016/j.labeco.2010.12.008>
- Haralambos M i Holborn M (2002). *Sociologija: Teme i perspektive*. Golden marketing, Zagreb
- Kim J (2016). Female education and its impact on fertility, IZA World of Labor <https://wol.iza.org/articles/female-education-and-its-impact-on-fertility/long> (10. lipnja 2020.)
- Leko V i Požega Ž (2016). Utjecaj ljudskog faktora na razvijenost zemalja, *Časopis za ekonomiju i politiku tranzicije*, broj 37: 1-21.
- Luci- Greulich A i The'venon O (2013). The Impact of Family Policies on Fertility Trends in Developed Countries, *European Journal of Population*, 29: 387–416. <https://doi.org/10.1007/s10680-013-9295-4>
- Matysiak A i Vignoli D (2008). Fertility and Women's Employment: A Meta-analysis, *European Journal of Population*, 24:363–384. <https://doi.org/10.1007/s10680-007-9146-2>
- Monstad K, Propper C i Salvanes K (2008). Education and Fertility: Evidence from a Natural Experiment, *Scand. J. of Economics* 110(4): 827–852. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9442.2008.00563.x>
- Nargund G (2009). Declining birth rate in Developed Countries: A radical policy re-think is required, *Facts Views Vis Obygyn*, 1(3): 191–193.
- OECD Family Database (2019). *Age of mothers at childbirth and age-specific fertility*. OECD- Social Policy Division - Directorate of Employment, Labour and Social Affairs. https://www.oecd.org/els/soc/SF_2_3_Age_mothers_childbirth.pdf (3. lipnja 2020.)
- Our World in Data. Fertility rate vs. mean years of schooling, 1985 to 2010. <https://ourworldindata.org/grapher/fertility-rate-vs-mean-years-of-schooling?time=1985..&country=AFG~IRL~NER~CHE~VEN~YEM> (13. lipnja 2020)
- Pallikadavath S, Rajan I i Wilson C (2017). Low Fertility in Developing Countries: Causes and implications, *J. Biosoc. Sci.*, 49 (S1), S1–S3. <https://doi.org/10.1017/S002193201700058X>
- Pradhan E (2015). Female Education and Childbearing: A Closer Look at the Data, *World Bank Blogs*. <https://blogs.worldbank.org/health/female-education-and-childbearing-closer-look-data> (8. lipnja 2020)

- Pradhan E i Canning D (2015). The Effect of Schooling on Teenage Fertility: Evidence from the 1994 Education Reform in Ethiopia. https://cdn1.sph.harvard.edu/wp-content/uploads/sites/1288/2012/11/PGDA_WP_128_Pradhan_Canning.pdf (8. lipnja 2020.)
- Robey B, Rustein S i Morris L (1993). The Fertility Decline in Developing Countries, *Scientific American*, 269(6): 60-67.
- Rodin i dr. (2019). Prirodno kretanje u Hrvatskoj u 2018. godini. https://www.hzjz.hr/wp-content/uploads/2019/08/Prirodno_kretanje_2018.pdf (15. lipnja 2020.)
- Roser M (2017). Fertility Rate. Our World in Data. <https://ourworldindata.org/fertility-rate> (1. lipnja 2020.)
- Shenk M, Kaplan H i Hooper P (2016). Status competition, inequality, and fertility: implications for the demographic transition. *Phil. Trans. R. Soc. B* 371(1692) : 1- 13. <https://dx.doi.org/10.1098/rstb.2015.0150>
- Siegel C (2017). Female relative wages, household specialization and fertility, *Review of Economic Dynamics* 24: 152–174. <http://dx.doi.org/10.1016/j.red.2017.01.010>
- Skirbekk V (2008). Fertility trends by social status, *Demographic Research*, 18: 145- 180. <https:// 10.4054/DemRes.2008.18.5>
- The World Bank. Fertility rate, total (births per woman) – Croatia. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?end=2018&locations=HR&start=1960> (16. lipnja 2020.)
- The World Bank. Fertility rate, total (births per woman) - Iceland, United Kingdom, Japan, United States. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?end=2018&locations=IS-GB-JP-US&start=1960> (12. lipnja 2020.)
- The World Bank. Fertility rate, total (births per woman) - Niger, Luxembourg. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?end=2018&locations=NE-LU&start=1960> (12. lipnja 2020.)
- The World Bank. Mortality rate, infant (per 1,000 live births) - Niger, Luxembourg. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.IMRT.IN?locations=NE-LU> (12. lipnja 2020.)
- Ujedinjeni narodi, Department of Economic and Social Affairs (2019). *World Economic Situation and Prospects*. https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/WESP2019_BOOK-ANNEX-en.pdf (2.lipnja 2020.)
- Ujedinjeni narodi, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2013). *Fertility Levels and Trends as Assessed in the 2012 Revision of World Population*. https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/fertility/Fertility-levels-and-trends_WPP2012.pdf (5. lipnja 2020.)
- Ujedinjeni narodi, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2014). *World Fertility Report 2013: Fertility at the Extremes*

<https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/fertility/worldFertilityReport2013.pdf> (1. lipnja 2020.)